

Περί των περι την ψυχή επιστημονικών ενασχολήσεων

Γ. Παπαγούνος¹

Υγειονομική Σχολή Αθηνών

Το καλοκαίρι του 1954 ο Donald Winnicott έγραψε – σε μια πρώτη μορφή – το βιβλίο του *Human Nature*, το οποίο και εξακολούθησε να επεξεργάζεται μέχρι το τέλος της ζωής του. Ο λόγος για τον οποίο έγραψε το βιβλίο, κατά την Clare Winnicott, στον «Πρόλογο» της, ήταν για να παράσχει στους φοιτητές τις σημειώσεις που δεν μπορούσαν να κρατήσουν κατά τη διάρ-

κεια των διαλέξεών του, με το γενικό τίτλο «*Η ανάπτυξη του ανθρώπου*». (Winnicott, 1988, σελ. ix).

Στην «Εισαγωγή» του πρώτου μέρους του βιβλίου, που έχει ως τίτλο «*Το παιδί εξεταζόμενο: Σώμα, ψυχή, νους*», («*The human child examined: Soma, psyche, mind*»), ο Winnicott δηλώνει ότι επέλεξε να κοιτάξει την ανθρώπινη φύση μέσω της μελέτης του παιδιού. Ω-

«Το σώμα του παιδιού ανήκει (belongs) στον παιδίατρο. Η «ψυχή» (soul) στον ιερέα. Η «ψυχή» (psyche) ανήκει στον ψυχοδυναμικό. Η διάνοια ανήκει στον ψυχολόγο. Ο νους ανήκει στον φιλόσοφο. Η ψυχιατρική διεκδικεί τη διανοητική διαταραχή. Η κληρονομικότητα ανήκει στον γενετιστή. Η οικολογία διεκδικεί τα συμφέροντά της ως προς τον κοινωνικό περίγυρο. Οι κοινωνικές επιστήμες μελετούν το οικογενειακό πλαίσιο και τη σχέση του τόσο με την κοινωνία όσο και με το παιδί. Τα οικονομικά μελετούν εντάσεις και τάσεις που οφείλονται σε συγκρουόμενες ανάγκες. Το δίκαιο εμφανίζεται για να διακανονίσει και εξανθρωπίσει τη δημόσια εκδικητικότητα που προκαλείται από αντικοινωνική συμπεριφορά» (Winnicott, 1988, σελ. 7).

Τόσο ο ίδιος ο Winnicott όμως, όσο και κάθε άλλος μελετητής του ανθρώπου, αναγνωρίζει ότι, παρά το γεγονός ότι ο καθένας μας, το κάθε συγκεκριμένο άτομο, μπορεί να αποτελεί νόμιμο πεδίο έρευνας διαφόρων επιστημών, κλάδων κ.ο.κ., δεν παύει να είναι παράλληλα ένας οργανισμός, ένα ενιαίο φυσικό αντικείμενο το οποίο, ε-

πιπλέον, θεωρεί, πιστεύει ότι έχει συνείδηση της ατομικότητάς του.

Το γεγονός ότι η οργανωτική επιτροπή της ημερίδας αυτής με θέμα «Ψυχολογία και Ψυχιατρική», έκρινε ότι θα ήταν σκόπιμο ο πρώτος συζητητής να αντιπροσωπεύει τη φιλοσοφία, απ' ενός με τιμά αλλά, απ' ετέρου, μου επιτρέπει να επανεισαγάγω τον φιλο-

σοφικό λόγο σε συζητήσεις περί ψυχής² και να διατυπώσω ορισμένα ερωτήματα, τα οποία ίσως συντελέσουν στην πληρέστερη κατανόηση των σχέσεων ανάμεσα στις διάφορες επιστήμες που συγκροτούν το πολύεδρο των περι τον άνθρωπο γνώσεων.

Το πρώτο ερώτημα αφορά την λέξη «ψυχή», η οποία αποτελεί και το πρώτο συνθετικό των ονομάτων των δύο επιστημονικών δραστηριοτήτων, τη σχέση των οποίων καλούμαστε να διερευνήσουμε. Η λέξη απαντάται ήδη στην αρχαιότητα. Γνωρίζετε επίσης το σχετικό κείμενο του Αριστοτέλη, το *Περί ψυχής*. Στο έργο αυτό εξετάζονται θέματα όπως αν είναι διαιρετή σε μέρη ή ψυχή ή όχι, ποιές είναι οι λειτουργίες της και ποια είναι η σχέση της με το σώμα, πώς γνωρίζει η ψυχή, ποια είναι η σχέση της με το νου, πώς είναι δυνατή η αίσθηση και πώς η νόηση, ποιά η σχέση αίσθησης, φαντασίας και νόησης, κ.ο.κ.

Το πρόβλημα βέβαια δεν είναι ποιές απαντήσεις δίνει ο Αριστοτέλης στα παραπάνω ερωτήματα, αν οι απαντήσεις αυτές είναι «σωστές» και με ποιά κριτήρια, αλλά αν και κατά πόσον τα ερωτήματα αυτά συγκροτούν το *διαχρονικά νόμιμο αντικείμενο έρευνας* των περι την ψυχήν υποθέσεων και θεωριών. Με άλλα λόγια, ενώ θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι δεν δεχόμαστε την ύπαρξη μιάς οντότητας, που ονομάζεται ψυχή, και η οποία, ως εκ τούτου, δεν θα μπορούσε να αποτελεί αντικείμενο έρευνας της «ψυχο»-

λογίας, αμφιβάλλω αν θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι οι διεργασίες, οι λειτουργίες, που εξετάζει ο Αριστοτέλης, δεν αποτελούν αντικείμενο έρευνας.

Βέβαια, το πρόβλημα της ψυχής και της περι αυτήν έρευνας απλουστεύεται αν δεχθούμε ότι η λέξη «ψυχή» αποτελεί θεωρητικό όρο, πράγμα που έχει τις εξής συνέπειες: Πρώτον, ο όρος λειτουργεί στα πλαίσια κάποιας θεωρίας και σημασιοδοτείται αναφορικά με τα φαινόμενα και τις σχέσεις που περιγράφει και εξηγεί βάσει αυτής της θεωρίας και ποτέ ανεξάρτητα απ' αυτήν. Δεύτερον, οι θεωρητικοί όροι ορίζουν το πεδίο της νόμιμης έρευνας η οποία μπορεί να διεξαχθεί στα πλαίσια της θεωρίας αυτής. Τρίτον, οι όροι αποδίδουν οντολογική υπόσταση, χαρακτηρίζουν ως υπαρκτά τα αναφερόμενά τους. Βέβαια, η άποψή μου, την οποία έχω αναπτύξει αλλού³ είναι ότι οι όροι αυτοί αναφέρονται σε διαδικασίες και λειτουργίες και όχι σε όντα. Τέλος, το αναφερόμενο αυτών των όρων μπορεί να εκπίπτει οντολογικά, αλλά δεν διακόπτεται η συνέχεια της ενοποιημένης διαχρονικά γνωστικής διαδικασίας.

Ενώ όμως μπορούμε να αποδώσουμε τη διαχρονία, να διαπιστώσουμε τη συνέχεια αυτή στην ψυχολογία, η ψυχιατρική που αναφέρεται, ποιά είναι τα πράγματα τα οποία συνθέτουν το σύμπαν της; Στην *Ιστορία της Ψυχιατρικής*, διαβάζει κανείς:

*«Τρεις βασικές τάσεις στη ψυχιατρική σκέψη μπορούν να εντοπισθούν παλαιόθεν:
1. Η απόπειρα να εξηγηθούν ασθένειες του νου (mind) με φυσικούς όρους, δηλαδή,*

² Θα ήθελα να τονίσω ότι δεν πρωτοτυπώ στην προσπάθεια επανεισαγωγής της φιλοσοφικής προβληματικής στα περί ψυχής θέματα. Ενδεικτικά αναφέρω τα έργα της Smith Churchland (1988) και του Hundert (1989).

³ Για μια πληρέστερη έκθεση της συγκεκριμένης αυτής θεώρησης των θεωρητικών όρων, βλ. Παπαγιάννης (1990).

η οργανική προσέγγιση. 2. Η απόπειρα να εξευρεθεί μία ψυχολογική εξήγηση των (δια)νοητικών διαταραχών (*mental disturbances*). 3. Η προσπάθεια να αντιμετωπισθούν ανεξήγητα φαινόμενα δια της μαγείας» (*Alexander and Selesnick, 1966, σελ. 7*)

Θα ήθελα να σχολιάσω την πρώτη τάση, τον αναγωγισμό, ο οποίος δεν είναι ξένος στην ψυχολογία. Δεν είναι εξ άλλου παράλογο το ερώτημα αν και κατά πόσον φαινόμενα όπως λ.χ., η αίσθηση ή η νόηση δεν είναι μόνο φυσικά φαινόμενα και αν οι οργανισμοί, οι οποίοι εμφανίζουν τέτοια χαρακτηριστικά, δεν είναι τίποτε πέρα από φυσικά σώματα και, συνεπώς, το σύνολο των αντιδράσεων και των συμπεριφορών τους δεν διέπεται από το θεωρητικό πλαίσιο των φυσικών επιστημών. Και αν είναι νόμιμο το πρώτο αυτό ερώτημα, τότε είναι νόμιμη και η προσπάθεια, στα πλαίσια της επιστημονικής εξήγησης, να εξηγηθούν τα φαινόμενα αυτά με όρους των βασικών φυσικών επιστημών;

Υπάρχουν όμως ορισμένα προβλήματα στα υπό των Alexander και Selesnick λεγόμενα, τα οποία θα αρκестώ απλώς να καταδείξω, αφ' ενός λόγω του περιορισμένου χρόνου που έχω στη διάθεσή μου και, αφ' ετέρου, διότι έχουν εκτενώς συζητηθεί στα πλαίσια της φιλοσοφίας και της επιστήμης.

Ποιά θεωρούμε ότι είναι η σχέση ή η διαφορά μεταξύ νού και ψυχής; Τι μας επιτρέπει να αναζητούμε «την ψυχολογική εξήγηση των διανοητικών, και όχι των ψυχικών, διαταραχών»; Είναι μήπως οι δύο όροι ισοδύναμοι; Τι σημαίνει όμως γενικά ότι δύο όροι είναι ισοδύναμοι και τι όταν οι όροι αυτοί ανήκουν, όταν χρησιμοποιούνται, από δύο ή περισσότερες διαφορετικές θεωρίες; Και είναι οι θεωρίες που περιέχουν αυτούς τους όρους συμβατές; Εξ άλλου, πώς ορίζεται ο όρος διανοητική/νοητική/ ψυχική διαταραχή;

Ένα άλλο, τελευταίο ερώτημα, που αφορά τις περί την ψυχική επιστήμες είναι το εξής: Ποιά είναι η σχέση μεταξύ νού ή ψυχής και σώματος έτσι ώστε να μπορούμε να συναγάγουμε νοητικές ή ψυχικές καταστάσεις μέσω του σώματος ή μέσω συμπεριφορών; και για λόγους διαχρονικότητας του ερωτήματος και συμμετρίας του επιχειρήματος, ποιές ιδιότητες πρέπει να έχει η ψυχή ώστε να είναι δυνατόν «να κινεί» το σώμα, όπως θα έλεγε ο Αριστοτέλης;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Alexander F. and Selesnick S.T. *The history of psychiatry: An evaluation of psychiatric thought and practice from prehistoric times to the present*. N.Y., Harper & Row, 1966.

Hundert E.M. *Philosophy, psychiatry and neuroscience. Three approaches to the mind*. Oxford, Clarendon Press, 1989.

Papagounos G. On theoretical terms. In P. Nicolacopoulos (Ed.) *Greek studies in the*

history and philosophy of science. Dordrecht, Kluwer, 1990.

Smith Churchland P. *Neurophilosophy. Toward a unified science of the mind/brain*. Cambridge, Mass., M.I.T. Press, 1986.

Winnicott D.W. *Human nature*. London, Free Association Books, 1988 (Πρόλογος της C. Winnicott).